

Alkoholitutkimuksen unohdetut

MARITTA ITÄPUISTO

Johdanto

Vuonna 1969 julkaistussa kirjassaan Margaret Cork kutsui alkoholiongelmisten vanhempien lapsia unohdetuiksi lapsiksi. Tällä hän tarkoitti sitä, että lasten tarpeet ja toiveet jäävät helposti huomaamatta sellaisissa perheissä, joissa vanhempien alkoholin käyttö on muodostunut ongelmaksi. Ilmeisen tietämättään Cork tuli kuvanneeksi samalla lasten asemaa alkoholitutkimuksessa. Vuosikymmenten varrella lasten kokemukset aikuisten alkoholin käytöstä eivät ole nimittäin juuri saaneet osakseen tutkijoiden kiinnostusta.

Alkoholiongelmisten vanhempien lapsia käsittelevän tutkimuskirjallisuuden kriittinen lukeminen on osa väitöskirjatutkimustani (Itäpuisto 2005), jonka laaja tehtävä on tämän ryhmän kokemusten konstruointi tieteelliseksi tutkimuskohteeksi. Kirjallisuus, johon myös tässä artikkelissa esitettävät huomiot perustuvat, koostuu pääasiassa englanninkielisistä kirjoista sekä alkoholitutkimuksen ja psykologian alan artikkeleista. Suomalaista tutkimusta aiheesta ei ole muutamia opinnäytetöitä (esim. Pitkänen 1990; Poikola 1991), kirjallisuuskatsauksia (Edgren-Henrichson 1993; Saarto 1987) ja Lasinen lapsuus-kyselytutkimusta (ks. Peltoniemi 2005) lukuun ottamatta.

Alkoholiongelmisten vanhempien lapsista käytetään englanninkielisessä kirjoittelussa lyhennettä ”COA” (Children of alcoholics). COA-tutkimuksessa on eri traditioita, jotka luokitellaan usein seuraaviin kategorioihin: FAS-tutkimus¹, alkoholismin periytymisen tutkimus, alkoholisten lasten psykososiaalisten piirteiden tutkimus ja haavoittuvuuden tutkimus (ks. esim. Barber &

Gilbertson 1999; Johnson & Leff 1999). COA-tutkimuksen synty voidaan jäljittää jopa sadan vuoden päähän, sillä ensimmäiset tieteelliset havainnot raskaana olevan naisen alkoholin käytön vaikutuksista syntyvän lapsen terveyteen tehtiin Isossa-Britanniassa jo 1900-luvun alussa (Johnson & Leff 1999).

COA-tutkimusta on tehty pääasiassa psykologian ja perinnöllisyystieteen aloilla, kun taas sosiaalitieteellinen näkökulma on jäänyt harvinaiseksi. Määrällisesti COA-tutkimusta on runsaasti. Tässä vaiheessa tuleekin tehdä tarkentava huomautus: Lapset eivät ole sinänsä puuttuneet tutkimuksesta, vaan unohtaminen – kuten sitä tässä artikkelissa kutsutaan – tarkoittaa lasten ja lapsuuden näkökulmien puuttumista.

Yhteiskunnallinen lapsuus

Väline, jolla olen pyrkinyt lapsuuden esiin saamiseen alkoholitutkimuksessa, on kriittinen lapsuudensosiologinen näkökulma. Sen lähtökohtainen ajatus on, ettei lapsuus ole pelkästään biologista ja psykologista kypsymättömyyttä, vaan myös yhteiskunnallisesti määritetty ilmiö. Näin perinteiset tavat nähdä lapsi kehityspsykologian, pedagogiikan ja lääketieteen kohteena tarvitsevat rinnalleen yhteiskunnallista näkökulmaa. (Thorne 1993, 3–4.)

Lapsuus, sellaisena kuin se nykyään länsimaissa ymmärretään, on tuotettu yhteiskuntarakenteen, työnjaon, valtion ja perheen konteksteissa (Medforth & al. 1999, 3). Lapsuus voidaan hahmottaa paitsi rakenteena myös siitä käytävien diskurssien kautta (Bardy 1989, 69–71). Juuri näihin ja erityisesti alkoholitutkimuksen diskursseihin kiinnitetään nyt huomiota.

Yksi keskeinen lapsuudensosiologinen käsite on aikuisvalta. Siihen sisältyy ajatus, että kes-

¹FAS-kysymys rajataan tämän artikkelin tarkastelun ulkopuolelle.

kustelut, joita yhteiskunnassa käydään, on määritelty aikuisten lähtökohdista. Lapsilta puolestaan puuttuu valta osallistua diskurssien tuottamiseen. Tämä selittää osaltaan sitä, miksi lasten näkemykset ja kokemukset aikuisten alkoholin käytöstä ovat jääneet vaille huomiota.

Marjatta Bardy (1989, 69) esittää, että nykyisen lapsuuskäsityksemme pohjalta keskusteluissa tuotetaan joko negatiivisia tai lasta ja lapsuutta piilottavia määreitä. Aikuiskeskeisen diskurssin kautta määriteltynä lapset nähdään ei-vielä aikuisina, keskeneräisinä, avuttomina, haavoittuvina, uhreina tai ongelmina.

Seuraavaksi puran alkoholitutkimuksen traditioiden kantamia lapsuuskäsityksiä Bardyn (1989) erittelemien roolien avulla. Tavallista alkoholitutkimuksessa on, että lapset määritellään ongelmaksi jopa juovien vanhempiensa sijaan (vrt. Conrad & Schneider 1992, 161–169). Kaikkiaan vaikuttaa siltä, että erilaisten roolien myötä lasten kokemukset ovat jääneet näkymättömiksi.

Tulevat alkoholistit?

Alkoholismien periytymisen kysymyksiin paneutuva traditio on ollut pitkään merkittävä osa COA-tutkimusta. Sisällöllisesti traditio perustuu kysymyksiin alkoholismien periytymisestä yleensä, sen todennäköisyydestä ja periytymistä mahdollisesti selittävistä tekijöistä.

Vuosikymmeniä jatkuneen tradition tuottamat tulokset ovat varsin epäyhtenäisiä ja kiistanalaisia (esim. Barber & Gilbertson 1999, 393–395). Tutkimuksissa on monesti pyritty arvioimaan esimerkiksi sitä, kuinka suuri todennäköisyys alkoholistien lapsilla on alkoholisoitua itsekin verrattuna ei-alkoholistien lapsiin. Arviot vaihtelevat kaksin- ja kymmenkertaisen välillä (Sher 1997, 251).

Viime aikoina alkoholismien periytymisen tutkimukseen on kohdistunut paljon kritiikkiä. Jopa koko kysymyksenasettelun mielekkyys on kyseenalaistettu sen tähden, että tutkimuksissa on unohdettu monien merkittävien väliin tulevien muutujien vakiointi (Reich 1997). Tradition kritiikkiin lisäksi, että lapsista tuotetaan kuvaa ongelmina tai mahdollisina tulevaisuuden ongelmina. Asetelman mukaisesti alkoholiongelmaisten vanhempien lapset on konstruoitu ongelmaksi (being a problem) sen sijaan, että heillä oleva ongelma (having a problem) eli vanhempien liiallinen alkoholin käyttö olisi ollut huolen keskiössä.

Kenneth Sherin (1997) näkemyksen mukaan tutkimuksellinen kiinnostus alkoholistien lapsia kohtaan liittyy juuri periytymistradition kysymyksiin alkoholismien syistä. Lapset herättävät siis tutkimuksellista mielenkiintoa pelkästään olemalla osa ”sukupolvien ketjua”. Näin lapsuudenkokemusten itseisarvo tulee siirretyksi syrjään.

Ongelmanuoret?

Toinen tärkeä traditio, alkoholistien lasten psykososiaalisten piirteiden tutkimus, laajentaa ongelmaperspektiiviä muiden käyttäytymismallien ja persoonallisuudenpiirteiden periytymisen tarkasteluun. Alkoholistien lasten käyttäytymishäiriöistä on tarkasteltu mm. rikollista käyttäytymistä, hyperaktiivisuutta ja aggressiivisuutta. Lisäksi huomion kohteena ovat olleet esim. lasten kognitiivinen kehitys, emotionaaliset ongelmat ja koulumenestys. (Ks. Barber & Gilbertson 1999; Sher 1997.)

Psykososiaalisten ongelmien tutkimuksen tulokset ovat samalla tavoin ristiriitaisia kuin alkoholismien periytymistutkimuksestaakin saadut. Koko kysymyksenasettelua on kritisoitu esimerkiksi siitä, että ehkä onkin todellisuudessa tutkittu vaihtelevia tunteita, vaikka on puhuttu persoonallisuuden tutkimisesta (Maffli 2001).

Uusimmassa psykologisessa tutkimuksessa kysymys vanhempien alkoholiongelmien vaikutuksista on liitetty laajempaan kontekstiin, jossa tarkastellaan erilaisten ongelmien periytymistä riskien ja suojaavien tekijöiden kautta. Vanhempien alkoholiongelmat nähdään näin yhtenä riskitekijänä, jonka vaikutus lapsiin voi pienentyä tai hävitä, jos suojaavia tekijöitä on tarpeeksi saatavilla. (Johnson & Leff 1999.)

Uudempi tutkimus on siis hylännyt aiemman suoran kausaalisuuden oletuksen vanhemman alkoholismien ja lapsen ongelmallisuuden välillä. Kuitenkin tästä on vielä matkaa lapsuuden selkeään näkemiseen osana alkoholiongelmiensa sosiaalisia seurauksia. Etenkin lapsen oman toimijuuden ymmärtäminen on puutteellista niin kauan, kuin hänet ymmärretään pelkäksi erilaisten sisäisten tai ulkoisten voimien kohteena olevaksi yksiköksi.

Perheen lapset

Sosiaalitieteellinen panos alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tutkimuksessa tulee esille ns.

alkoholistiperheen tutkimuksen alueella. Aluksi lapsia ei otettu ollenkaan huomioon tutkimuksessa, kun alkoholistimiehen ja vaimon suhde nostettiin keskiöön. 1960-luvulta lähtien lapset pääsivät mukaan, mutta heidän osansa oli olla tällöin passiivisen sivustakatsojan tai ”mahdollistajan” roolissa. (Holmila 1993.)

Ohuudessaankin alkoholistiperheen tutkimus paljastaa selkeästi yhden puolen lasten näkymättömyydestä. Lapsen määrittäminen perheelle alisteiseksi ja sitä kautta tapahtuva yksilöllisyyden ja oikeuksien kieltäminen ovat osa perheideologiaa, jossa perinteinen patriarkaalinen perhemalli nähdään ”luonnollisena” ja hyvänä perhemallina tiukkoine sukupuoliin ja sukupolviin liitettyine rooleineen. Uusi perhetutkimus on kuitenkin kyseenalaistanut tällaisen perhemallin niin yleisyyden kuin paremmuudenkin. (Hood-Williams 1990, 157–158.)

Alkoholistiperhe-ajattelu sisältää lisäksi puutteita, jotka kietoutuvat alkoholiongelmien luonteeseen. Käsitös alkoholistiperheestä systeeminä ja yhtenä yksikkönä piilottaa ja patologisoi perheenjäsenten toimintaa, kun he yrittävät tulla toimeen alkoholiongelmien synnyttämässä stressaavassa tilanteessa. Erityisesti käsitös alkoholismin sairausluonteesta tartuttaa stigmaa läheisiin ja aiheuttaa heidän sulkemistaan ulos sosiaalisesta ympäristöstä. (Itäpuisto 2001.)

Syrjään siirretyt

Käsillä olevan kysymyksen kannalta olennaisin tutkimustraditio on se, jossa on perehdytty alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläneiden lapsuudenkokemuksiin. Tällaisiakin tutkimuksia toki on tehty, vaikka niiden määrä on yllättävän vähäinen. Corkin (1969) klassikkotutkimuksen lisäksi aihetta on lähestytty vain kourallisessa tutkimuksissa.

Richard Vellemanin ja Jim Orfordin (1990 & 1993) laajan kysely- ja haastattelututkimuksen informantteina oli 170 nuorta. Wendy Reich, Felton Earls ja Jack Powell (1988) taas asettivat tehtäväkseen tarkastella kotiympäristöä vertaamalla alkoholiongelmaisten ja ei-alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa asuvien nuorten kokemuksia. Näistä ja muista tutkimuksista yhteenvetona voi todeta, että alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläminen synnyttää kokemuksia, joissa näkyvät väkivallan läsnäolo, lapsille lankeava vas-

tuu perheen asioista ja heikko vanhemmuus (ks. myös Barber & Gilbertson 1999, 384–391).

Mielenkiintoisia havaintoja voi tehdä katsoamalla sitä, miten lapsuudenkokemuksia kohdellaan niissä tutkimuksissa, joissa ne on ilmaistu keskeisiksi tutkimuskohteiksi. Cork (1970, 34) esimerkiksi ilmaisee tutkimuksensa tavoitteeksi löytää ”jotakin uutta alkoholistista ja hänen puolisostaan” ja saada tarkempaa käsitystä kotielämän vaikutuksista lapsiin. Huomion keskipisteeseen nostetaan siis aikuisten ongelmat, kun taas lapset määritellään passiivisiksi kohteiksi, joihin alkoholismi ja kotiolot ”vaikuttavat”.

Myös Vellemanin ja Orfordin (1990 & 1993) tutkimuksessa aikuisten – ja erityisesti juojan – asiat näyttävät nousevan keskeiselle sijalle. Kyselyn väittämät nimittäin koskevat pääosin sitä, millaisia seuraamuksia juovalle vanhemmalle on koitunut alkoholin käytöstä. Kysymyspatteristo alkaa itse asiassa kysymyksellä vanhemman juomisesta. Huomio kiinnittyy siis juojaan, eikä siihen, miten lapsi on asiat kokenut, miltä ne ovat tuntuneet ja miten vaikuttaneet häneen.

Näkymättömyyden syitä

Bardyn (1989, 69) esittämät aikuiskeskeisen diskurssin tuottamat roolit on siis varsin helppo löytää alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevästä englanninkielisestä tutkimuskirjallisuudesta. Lapsista on tuotettu joko uhreja tai – kuten alkoholismin ja tai muiden ongelmien peirytymistä tarkastelevissa tutkimuksissa – ongelmia. Luontevana jatkona tällaisille määrittelyille on lasten kokemusten ja heidän toimijuutensa piilottaminen.

Lapsuuden puuttumista alkoholitutkimuksesta ei selitä ainakaan se, että vanhempien alkoholiongelmista kärsivien lasten määrä olisi vähäinen ja ongelma siten marginaalinen. Päinvastoin. Maassamme arvioidaan olevan tällä hetkellä kymmeniätuhansia lapsia ja nuoria, jotka kokevat vanhempien alkoholin käytön häiritseväksi (Peltoniemi 2005). Ongelman vakavuutta kuvastaa puolestaan se, että vanhempien alkoholiongelmat kietoutuvat usein muihin vaikeisiin ja pitkäkestoisiin ongelmiin, kuten perheenjäsenten pahoinpitelyyn, mielenterveyden ongelmiin ja lasten huostaanottoihin. Kyseessä on näin ollen vakava yhteiskunnallinen ongelma.

Lasten puuttumisesta alkoholitutkimuksesta

on huomautettu toki jo aiemminkin. Esimerkiksi Ari Saarto (1987) esittää, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapsiin tulisi kohdistaa tutkimuksellista mielenkiintoa. Nina Edgren-Henrichson (1993) taas näkee, että tarvittaisiin lapsuudensosiologista otetta lasten tuomiseksi mukaan alkoholitutkimukseen. Ulkomaisista kirjoittajista mm. Robert Ackerman (1991, 15) on huomauttanut alkoholiongelmaisten lapsia ja läheisiä käsittelevän tutkimuksen vähyydestä. Lasten ja lapsuuden näkökulmia on siis kaivattu, mutta niitä ei ole jostakin syystä kyetty konstruoimaan tieteellisen tutkimuksen kohteeksi ja malliksi.

Jos aikuisvallan olemusta puretaan hieman, voidaan nähdä, että lapset saavat aikuisia helpommin poikkeavan leiman. Tästä syystä perheessä olevista alkoholiongelmistä puhuttaessa ongelmadiskurssi kääntyy helpommin lapsiin kuin aikuisiin. (Vrt. Conrad & Schneider 1992, 161–169.) Enemmän valtaa omaavan aikuisen on mahdollista leimata lasta, ja juuri näin voidaan nähdä tapahtuneenkin alkoholiongelmistä käydyissä keskusteluissa.

Länsimaiseen lapsuuteen kuuluu myös määrittely aikuisten ja lasten omista paikoista ja asioista. Lapset kuuluvat kotiin, kouluun ja viattomuuden ajatellaan leimaavan heidän toimiaan. Lasten ajatellaan siis olevan ”alkoholin asioiden” ulkopuolella, niin ettei heillä voi tai tulisi olla mitään tekemistä alkoholin kanssa. Viattomuuden myyttiä uhmaavat ”lapsijuopot” herättävät huolestumista ja pahennusta, kun taas aikuisten alkoholiongelmiin ajatellaan olevan lapsen havaintojen ja ymmärryksen ulkopuolella.

Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten näkymättömyys tutkimuksessa kietoutuu siis erilaisiin yhteiskunnallisiin arvoihin sekä lapsen ja lapsuuden yleisiin käsittämisen tapoihin. Tutkimus on toisaalta jopa ylläpitänyt yksipuolisia, leimaavia ja vahingollisia käsityksiä alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista. Näin tutkimus osaltaan mahdollisesti jopa tuottaa ja uusintaa ongelmia.

Läheisnäkökulma

Voimistuva lapsuudensosiologinen tutkimus on osa uutta ajattelutapaa, jossa lapsiin ja lapsuuteen

yritytään luoda laajempaa katsetta. Lapset halutaan nähdä toimijoina ja subjekteina, jotka elävät samalla tavoin omassa elämänpiireissään kuin aikuiset omissaan. Heidät halutaan nostaa esiin yhteiskunnan ja perheen takaa ja antaa heidän kokemuksilleen ja toimilleen tasa-arvoinen kohtelu. Näkökulma avaa luonnollisestikin aivan uuden ulottuvuuden alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tutkimukseen.

Suomalaisen tutkimuksen tilanne tarjoaa kuitenkin toisenkin mahdollisuuden. Vasta paikkaansa ja legitimaatiotaan hakeva oma erityisalue on tarkastellut alkoholiongelmaisten läheisiä yhtenä ryhmänä. (Ks. Holmila & Kantola 2003.) Tämä läheisnäkökulmaksi kutsumani suuntaus ei erottele lasten kokemuksia muiden läheisten kokemuksista. Ehkä se, että meille ei ole syntynyt COA-tutkimuksen kaltaisia traditioita, ei olekaan siis vahinko vaan vahvuus. Näin läheisnäkökulma ja lapsuuden näkökulma pääsevät nousemaan ilman COA-tutkimuksen kaltaisen vahvan tradition painolastia.

Ulkomailla vastaavatyypistä tutkimusta on kehittänyt brittipsykologi Jim Orford. Hänen coping-näkökulmaksi kutsumansa malli tarjoaa vastauksia mm. alkoholiongelmiin osalta tärkeään syyllistämisen välttämiseen. (Orford 1998.) Coping-mallin heikkoutena on kuitenkin kulttuurisen ja sukupuoli-näkökulmien ohittaminen.

Perinteisesti suomalainen alkoholitutkimus on keskittynyt kahden ytimen ympärille muotoutuviin kysymyksiin eli yhtäällä juojan ongelmiin ja toisaalla yhteiskunnallisen tason haittoihin ja poliittisiin toimenpiteisiin². Läheisten ongelmat ovat jääneet tähän väliin, tutkimattomalle harmaalle alueelle. Läheisnäkökulma saattaa näin olla alkoholitutkimuksessa uusi, merkittävä linkki yhteiskunnan ja yksilön välillä. Se yhdessä lapsuudensosiologisen tutkimuksen kanssa voi avata aivan uutta ymmärrystä alkoholiongelmiin merkityksestä ihmisten elämässä.

²*Esim. Alkoholitutkimussäätiö kutsui hakemaan rahotusta tutkimukseen, joka ”selvittelee alkoholia yksilön ja yhteiskunnan ongelmana” (ks. Yhteiskuntapolitiikka 3/2005, 70).*

TIIVISTELMÄ

Maritta Itäpuisto: Alkoholitutkimuksen unohtetut

Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on julkaistu runsaasti englannin kielellä. Tutkimustraditiot jaotellaan usein FAS-tutkimukseen, alkoholismin periytymistutkimukseen, psykososiaalisten ongelmien tutkimukseen ja haavoittuvuuden tutkimukseen. Näitä traditioita tarkastellaan tässä artikkelissa kriittisen lapsuudensosiologisen näkökulman avulla. Päävääntämä on, että lapset on unohtettu alkoholitutkimuksessa, mikä on tapahtunut tuottamalla heidän kokemuksiaan piilottavia asemia ja rooleja.

Alkoholismin periytymistutkimuksessa keskeiset kysymykset ovat olleet, periytykö alkoholismi lapsille ja millä todennäköisyydellä. Tällainen asetelma konstruoi alkoholiongelmaisten vanhempien lapset ongelmaksi sen sijaan, että kiinnitettäisiin huomiota siihen, että heillä on ongelma. Toinen tärkeä tutkimustraditio, psykososiaalisten piirteiden tutkimus, laajentaa ongelmaperspektiiviä tutkimalla, millä muilla mahdollisilla tavoilla alkoholistien lapset ovat ongelmallisia joko nyt tai tulevaisuudessa.

Uusin tutkimustraditio näkee alkoholismin yhtenä kehityksen riskitekijänä muiden joukossa. Tradition heikkous lapsuuden näkökulmasta on se, että se piilottaa lasten toimijuuden ja näkee heidät erilaisten riskien passiivisena kohteena. Edellä mainitut tutkimustraditiot koostuvat lähinnä psykologian ja perinnöllisyystieteen tutkimuksesta. Niiden lisäksi on tehty jonkin verran sosiaalitieteellistä tutkimusta, joka on keskittynyt ”alkoholistiperheen” suhteiden tutkimukseen. Se on joko unohtanut lapset kokonaan tai piilottanut heidät patriarkaalisen perhemallin sisään. Myös se vähäinen tutkimus, joka julkilausutusti ilmoittaa tarkastelevansa alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemuksia, on kääntänyt huomion enemmänkin juojaan.

Lapsuuden unohtamisen alkoholitutkimuksesta voi tulkita juontuvan lapsille yhteiskunnallisesti määrytyneistä rooleista. Lapset saavat helposti uhrin, ongelman tai avuttoman roolin. Lapsuus voisi kuitenkin päästä mukaan alkoholitutkimukseen paitsi lapsuudensosiologisen näkökulman avulla myös uuden, ns. läheisnäkökulman myötä.

KIRJALLISUUS

ACKERMAN, ROBERT: Lapsuus lasin varjossa. Lapsi alkoholiperheessä. Suomentanut ja toimittanut Teuvo Peltoniemi. Helsinki: A-klinikkasäätiö, 1991

BARBER, JAMES & GILBERTSON, ROBYN: The Drinker's Children. *Substance Use & Misuse* 34 (1999): 3, 383–402

BARDY, MARJATTA: Uhkat, uhrin ja arjen sankarit: Lastensuojelu tutkimuksen valossa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 2/1989. Helsinki: Sosiaalihuollitus, 1989

CONRAD, PETER & SCHNEIDER, JOSEPH: Deviance and medicalization: from badness to sickness. (3. laajennettu painos.) Philadelphia: Temple University Press, 1992

CORK, MARGARET: Unohtetut lapset. Suomentanut Saini Lanu. A-klinikkasäätiön julkaisu N:o 4. Helsinki: A-klinikkasäätiö, 1969/1970

EDGREN-HENRICHSON, NINA: Barnet i alkoholforskningen. En översikt över nordisk samhälls- och beteendevetenskaplig forskning kring barn och alkohol. NAD-publikation Nr 26. Helsinki: NAD, 1993

HOLMILA, MARJA: Alkoholistien läheiset. Alkoholipoliitikka 58 (1993): 6, 437–444

HOLMILA, MARJA & KANTOLA, JANNA (toim.): Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Helsinki: Stakes, 2003

HOOD-WILLIAMS, JOHN: Patriarchy for Children: On the Stability of Power Relations in Children's Lives. In: Chisholm, Lynne & Büchner, Peter & Krüger, Heinz-Herman & Brown, Phillip (eds): *Childhood, Youth and Social Change: A Comparative Perspective*. Philadelphia: Falmer Press, 1990

ITÄPUISTO, MARITTA: Pullon varjosta valoon: Vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymis-

tarinoita. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 22, 2001. Kuopion yliopisto, 2001

ITÄPUISTO, MARITTA: Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124, 2005. Kuopion yliopisto, 2005

JOHNSON, JEANNETTE & LEFF, MICHELLE: Children of Substance Abusers: Overview of Research Findings. *Pediatrics* 103, part 2 (1999): 5, 1085–1100

MAFFLI, ETIENNE: Problem drinking and relatives. In: Klingemann, Harald & Gmel, Gerhard (eds): *Mapping the Social Consequences of Alcohol Consumption*. London: Kluwer Academic Publishers, 2001

MEDFORTH, NICHOLAS & FENWICK, GEOFF & WYSE, DOMINIC: Images of childhood. In: Wyse, Dominic & Hawtin, Angela (eds): *Children: A Multi-professional Perspective*. London: Arnold, 1999

ORFORD, JIM: The coping perspective. In: Velleman, Richard & Copello, Alex & Maslin, Jenny (eds): *Living with Drink*. London: Longman, 1998

PELTONIEMI, TEUVO: Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. *Tiimi* 2/2005, 4–10

PITKÄNEN, TUULI: Alkoholiperheen lasten kehityksen seuranta kouluikäisistä nuoriksi aikuisiksi. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, 1990

POIKOLA, LEENA: ”Mun isi on hirveen kiva sillon kun se on selvinpäin.” Lasten kokemuksia ja tulkintoja ympäristönsä juomisesta. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, 1991

REICH, WENDY: Prospective Studies of Children of Alcoholic Parents. *Alcohol Health & Research World* 21 (1997): 3, 255–258

REICH, WENDY & EARLS, FELTON & POWELL, JACK: A Comparison of the Home and Social Environ-

- ments of Children of Alcoholic and Non-alcoholic Parents. *British Journal of Addiction* 83 (1988), 831–839
- SAARTO, ARI: Perheen alkoholinkäyttö lapsen kannalta. ”Lapsi alkoholiperheessä” tutkimusten valossa. Helsingin kaupunki, raittiustoimisto. Julkaisu- ja nro 1, 1987. Helsinki 1987
- SHER, KENNETH: Psychological Characteristics of Children of Alcoholics. *Alcohol Health & Research World* 21 (1997): 3, 247–254
- THORNE, BARRIE: *Gender Play. Girls and Boys in School*. Buckingham: Open University Press, 1993
- VELLEMAN, RICHARD & ORFORD, JIM: Young adult offspring of parents with drinking problems: recollection of parent’s drinking and its immediate effects. *British Journal of Clinical Psychology* 29 (1990): 3, 297–317
- VELLEMAN, RICHARD & ORFORD, JIM: The importance of family discord in explaining childhood problems in the children of problem drinkers. *Addiction Research* (1993): 1, 39–57.